

ШАХСДА ГЕНДЕР УСТАНОВКАЛАРИНИНГ ЎЗИНИ-ЎЗИ ИДРОК ЕТИШ БИЛАН БОҒЛИҚЛИГИ МУАММОЛАРИ

Сангирова Нилуфар-Жиззах давлат
педагогика университети Умумий
психология кафедраси ўқитувчиси
Қўнишева Гулсанам- Жиззах давлат
педагогика университети, Психология
(амалий психология) йўналиши талабаси

Аннотация: Ушбу мақолада гендер установкалари ва шахсни ўзини-ўзи идрок етиши ўртасидаги боғлиқлик муаммолари ушбу соҳада олиб борилган кенг кўламли тадқиқотлар асосида тушунтириб беришга ҳаракат қилинган.

Калит сўзлар: Гендер установкалар, жинс, эркак, маскулин, феминин, ўзини-ўзи идрок етиш.

Ҳозирги даврда жамиятимиз ривожланишининг навбатдаги босқичида психологик билимлар бошқа билим соҳалари билан бир қаторда такомиллашиб бормоқда. Бугунги ўзгаришлар, бизнинг хатти-ҳаракатларимизга тўсиқлик қилувчи ҳодисаларга фаол қаршилик кўрсата олиш ахлоқий покланиш характериға эгадир. Янги ёндашув жамиятнинг қандай ёшларни тарбиялаши билан белгиланади.

Бугунги замонавий жамиятда моддий ва маънавий ишлаб чиқаришнинг барча соҳаларида инсоннинг у бажараётган фаолиятида алоҳида аҳамият касб этадиган натижалар долзарблашиб бормоқда. Мазкур жараёнда кейинги пайтларда илмий ҳамжамиятларда кўп қўлланилаётган “гендер” тушунчаси инсоннинг нафақат ўз-ўзини англаши ва идрок этишида, ижтимоийлашувида ва касбий фаолиятида муҳим рол ўйнаб келмоқда.

“Гендер” тушунчаси биринчи маротаба 1963 йилда Р.Столер ишларида пайдо бўлган. Кейинчалик лингвистикадан келиб чиққан (gender – тур) “гендер” термини эркак ва аёлларнинг жинси – биологик – генетик, физиологик ва репродуктив характеристикалари йиғиндисидан фарқли ўлароқ маданий тавсифларини шарҳлаш учун қўлланила бошланди. “Гендер” тушунчаси ёрдамида инсондаги табиийликни орттирилган (маданийлик)дан тузилмавий ажратилди. Тушунчанинг киритилиши XX асрнинг 30-йлларида М.Миднинг этнография бўйича ишларида киритилди. Гендер бу:

- ижтимоий жинс бўлиб, у хусусан шахслилик ва гуруҳий хулқ-атвор хусусиятлари ва индивиднинг жамиятдаги ҳуқуқий ва мавқе-ижтимоий позициясини белгилашни тақозо этади;

- биологик жинс, морфологик ва физиологик характеристикалар мажмуаси сифатида қатнашади, эротик ҳиссиётлар ва кечинмалар йўналганлиги ва намоён бўлиши билан боғлиқ индивидуал хулқни ҳам аниқлайди [1];

Ижтимоий психологияда гендер термини мазкур тушунча маъновий мазмунининг биринчи варианты билангина боғлиқ психологик реалликни

ифодалаш учун қўлланилади. Бундан ташқари психологик фан доирасида сўнги ўн йилликлар мобайнида субъектларнинг у ёки бу ижтимоий жинсга мансублиги мантиқида жинсий дифференциацияси психологик тавсифини кўриб чиқишга қимматли ёндашув юзага келди. Таъкидлаш жоизкуи, даставвал “гендер” тушунчасининг ўзи, кейинчалик “гендер ёндашув, ўзининг пайдо бўлиши билан “аёлларга оид” деб аталмиш тадқиқотлар билан боғлиқ. Шунга ўхшаш кенг қамровли тадқиқотлардан бири Сандра Липсиц Бэм томонидан гендер тафовутларни ўрганиш борасидаги тадқиқотларни айтиб ўтиш мумкин. Унинг 1993 йилда чиққан “Гендер линзалари” монографиясида жамият эркак ва аёлларга уларнинг ишлари ва имкониятлари ҳақидаги маълум ижтимоий тавсифларни киритиш ҳақидаги тасаввурлар батафсил ёритилган. Мазкур ҳолатда жинс – бу тарихий тараққиёт мобайнида орттирилган рамзий аҳамиятли белгидир. Сандра Бэм ўз монографиясида эркак ва аёллар хулқ-атворидаги тафовутлар, уларнинг ижтимоий позицияларидаги тафовутлар биологиклик туфайли, яъни жинсий фарқлардир деган кенг тарқалган фикр ва ишончларни кўриб чиқиб, жинс ва гендер ҳаётий цикл (онтогенез) жараёнида қандй ўзаро таъирга киришишини таҳлил қилади. Асосий ғоя бунда шу эдики, ижтимоийлик биологикликка қараганда кўпроқ ўзгаришларга мойил бўлади. Бэм назариясига кўра ва когнитив жараёнлар фаолияти принципларига асосан инсондаги идрок селективдир, яъни у эркак ва аёлларни кутбли идрок қилиш одатий схемасига жойлашади ва реалликда ҳадан зиёд тарқалган, лекин маданият орқали шаклланган идрок доирасига ҳеч ҳам сиғмайдиган нарсаларни танқидсиз қараб чиқмайди [2].

Шундай қилиб, Сандра Бэмнинг “Гендер линзалари” назарияси шахснинг гендер хусусиятлари маданий-тарихий таркиби ва унинг психологик установкаларини намоён қилади. Эркак ва аёллар ўртасидаги аҳамиятли психологик тафовутларнинг мавжудлиги ўз ўзидан ҳеч кимда шубҳа уйғотмайди. Бироқ бу борадаги эмпирик маълумотлар, кўп сонли тадқиқотларга қарамасдан, етарли эмас ва бир-бирига қарама-қарши. Шахслилик хусусиятларига оид асосий тадқиқотларни қараб чиқамиз.

Умум қабул қилинган стереотиплар эмпатия ва эмоционал соҳадаги жуда кўп гендер фарқлар мавжудлиги ҳақидаги ғояни ўз ичига олади. Эркаклар ва аёллар ўртаидаги тафовутлар ҳақида гапирганда биз кўпинча аёллар эркакларга қараганда эмоцияларини яхшироқ ифодалайдилар ва атрофдагиларга ҳамдардлик билдиришга ҳам мойилроқдирлар деб ҳисоблаймиз. Ҳақиқатан ҳам аёллар эркакларга қараганда ҳиссиётларга берилувчан деган фикрга ишониш гендер стереотипларни ўрганиш мобайнидаги ноёб топилмалардан бири ҳисобланади. Эркаклар ва аёллар ўртасидаги эмоционаллик тафовутлари бир нечта даражаларда қараш мумкин. Биринчи даражада биз бошқаларнинг эмоционал ҳолатини тушуниш (эмпатия) қобилияти ва бу тушунишни ифодалаш малакаси (эмпатик экспрессия) билан тўқнаш келамиз. Бошқа бир даражада бизни инсоннинг

Ўзи томонидан ўз эмоцияларини кечиниши (эмоционал кечинмалар) ва мана шу эмоцияларни билдириш усуллари (эмоционал экспрессия) кизиқтиради.

С.Бэм фикрича маскулинлик ва феминлик ёки жинсий ролли айнанлик глобал ўлчовларини излаш – аниқ иллюзор вазифалардандир деб таъкидлайди. “Эркаклар ва аёлларни ажратиб турадиган психологик хусусиятлар ва хулқ-атвор тузилмалари мазкур даврда ва мазкур маданиятда, нафақат кўп хил, балки турли илдизларга эга бўлиши ва турли индивидларда нисбатан боғлиқ бўлмаган ҳолда ўзгариб туриши ҳам мумкин” [3].

Методологик қийинчиликлар ижтимоий-психологик хусусиятлардаги ва касбий фаолиятда шахс психологик портретини ташкил этувчи жинсий тафовутлар психологиясини ўрганиш долзарблигини камайтирмайди, бироқ улар бундай ўрганиш албатта фанлараро миқёсда бўлиши, ижтимоий жинсий роллар динамикаси ҳамда синалувчиларнинг этномаданий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда бўлишини таъкидлайди.

Гендер инсон ижтимоий ҳаётининг муҳим категориялирдан бири эканлиги кундалик воқеликда намоён бўлади. Бир жинс вакилларига нисбатан хатти-ҳаракат меъёрлари ва кутишлар қўлланилади, булар бошқа жинсга нисбатан қўлланиладиганлардан анча фарқ қилади. Бунинг учун алоҳида ўғил болаларни ва қиз болаларни, эркаклар ва аёлларни ифодаловчи махсус атама ва сўзлар қўлланилади. Ҳар доим ҳам ижтимоий установка объектив воқеликни акс эттира оладими? Йўқ, ҳар доим ҳам эмас. Кўпинча установкалар консерватив таъсир кўрсатади, яъни, инсонларнинг ўзаро муносабатларидаги жараёнларда салбий оқибатларга олиб келувчи нотўғри билим ва тасаввурларни шакллантиради. Алоҳида индивидларнинг таснифини умумлаштириш ва уларни бир инсонлар ва ҳодисалар гуруҳига қўллаш установкакаш деб аталади. А.В.Меренковнинг таъкидлашича, бу “идрок этиш хусусияти, мақсадга интилувчанликнинг, шунингдек, мазкур маданиятда қабул қилинган муайян жинс вакили турмуши ва фаолиятидаги меъёр ва қоидаларни ҳисобга олган ҳолда инсон хулқ-атворининг дастурий англашилишидир.

Барча гендер установкакаларни уч гуруҳга тақсимласа бўлади.

Биринчиси – маскулинлик / феминлик (ёки феминлик) установкакалари. Бошқача айтганда, бу мардлик/латофатлик установкакалар деб аталади. Даставвал, маскулинлик (мардлик) ва феминлик (латофатлик) тушунчалари нимани англатишини кўриб чиқамиз. (Кейинчалик матнда бу икки жуфт тушунчалар синоним сифатида ишлатилади: эркакларга хос – маскулинлик, аёлларга хос – феминлик). И.С.Кон [4] томонидан тақдим этилган “маскулинлик” атамаси маъносини таҳлил қилишга асосланиб, феминлик ва маскулинлик тушунчаларига берилаётган мазмунни куйидагича ифода этиш мумкин.

1. Маскулинлик ва феминлик тушунчалари эркакларга (маскулинлик) ёки аёлларга (феминлик) “холисона хос бўлган” (И.Коннинг таъкидлашича) руҳий ва хулқ-атворий хусусиятларни акс этади.

2. Маскулинлик ва фемининлик тушунчаси турли ижтимоий тасаввурлар, фикрларни ўз ичига олади, эркаклар ва аёллар қандай ва уларга қайси хусусиятлар мақбул эканлиги аниқланади.

3. Маскулинлик ва фемининлик тушунчаларида идеал эркак ва идеал аёлнинг меъёрий қолиплари ўз ифодасини топади.

Шундай қилиб, биринчи гуруҳдаги гендер установакаларни мардлик ва латофатлик ҳақидаги тасаввурлар аксини топган муайян шахсий фазилатлар ва ижтимоий-психологик хусусиятлар ёрдамида эркаклар ва аёлларни таснифловчи установакалар сифатида белгилаш мумкин. Масалан, аёлларга пассивлик, боғлиқлик, эмоционаллик, конформлик каби хусусиятлар, эркакларга эса – фаоллик, мустақиллик, компетентлик, жаҳлдордик ва ҳоказолар хос. Кўриб турганимиздек, маскулинлик ва фемининлик хусусиятлари қарама-қарши кутбларга эга: фаоллик – пассивлик, куч – ожизлик. Н.А.Нечаеванинг тадқиқотларига кўра, аёлнинг анъанавий идеали вафодорлик, содиқлик, камтарлик, назокат, латофат, итоаткорлик каби фазилатларни ўз ичига олади. У олиб борган сўровнома иштирокчиларининг аксарияти эркак ва аёлларни анъанавий нуқтаи назардан ифодаловчи фазилатлар ва хусусиятларига ёндашганлар, масалан, аёл – мулойим, латофатли, садоқатли, эркак эса – фаол, ишончли, кучли.

Гендер установакаларнинг иккинчи гуруҳи оилавий, профессионал ва бошқа соҳаларда муайян ижтимоий ролларни мустаҳкамлаш билан боғлиқ. Аёлларга, одатда, асосий роллар сифатида оилавий (она, уй бекаси, турмуш ўртоғи) роллар, эркакларга эса – профессионал роллар белгиланади. И.С.Клецина таъкидлашича, “эркаклар ўз касб-корида эришган ютуқларига қараб, аёллар эса – оиласи ва болалари мавжудлигига қараб баҳоланади”. Муайян бир соҳада (масалан, оилавий) эркакларга ва аёлларга хос деб ҳисобланган роллар мажмуи ҳар хил. Юқорида таъкидлаб ўтилган “Гендер ролларни англашга таъсир кўрсатувчи ижтимоий омиллар” тадқиқотида 18 ёшдан 60 ёшгача бўлган 300 киши ўртасида сўровнома ўтказилган, натижада эр-хотин ўртасида оилавий мажбуриятларни тақсимлашда қуйидаги дифференциация пайдо бўлди. Жумладан, фақат аёлларга хос деб уйни тозалаш, овқат пишириш, кир ювиш ва дазмол қилиш, идиш-товуқ ювиш каби роллар таъкидланган. Сўров иштирокчиларининг фикрига кўра, оилада эркакнинг вазифаси пул топиш, уйда таъмирлаш ишларини бажариш, ахлатни олиб чиқишдан иборат. Сўров қилинганларнинг 90% ортиғи оилада эркак ва аёлларнинг вазифаси ҳақидаги анъанавий тасаввурларни акс эттирувчи “Аёлнинг асосий бурчи – яхши рафиқа ва она бўлиш” ва “Эркак – бу асосий боқувчи, оиланинг бошлиғи” деган тушунчаларни қўллаб-қувватлаганлар. Мазкур тадқиқот доирасида олиб борилган гуруҳ интервью қатнашчиларининг айтганларига кўра, аёлга кўпинча уй бекаси вазифаси юкланади, яъни, респондентлар фикрича, у “оиланинг яхлитлигини таъминлайди” ва “уйда соғлом муҳитни яратади” деб ҳисоблашгани аниқланди. Эркак эса “оила таянчи” ролини бажаради, ва бу вазифа кўпроқ раҳбар қилиш характерга эга: эркак оилада “стратегик

мақсадларни белгилаш” билан шуғулланади, у “бошқаради”, “кўрсатма беради” ва умуман ҳамма учун намуна бўлади. Шу билан бирга дам олиш, ҳордиқ чиқариш билан боғлиқ роллар одатда аёлларга қараганда эркекларга мос деб ҳисобланади (дўстлар билан пиво ичиб, мулоқот қилиш, диванда дам олиб ётиш, телевизор кўриш ва х.к. Бу ҳол, шунингдек, мактаб дарсликларини ўрганиш бўйича ўтказилган тадқиқот натижаларида ҳам ўз ифодасини топган, яъни, эркек персонажлар аёлларга қараганда дам олиш вазиятларида кўпроқ ақс этирилган. Шу тариқа биз гендер стереотипларнинг генер установкалар шаклланишига таъсирини кўрамыз. Гендер установкаларнинг учинчи гуруҳи эркеклар ва аёллар ўртасидаги фарқликни меҳнатнинг муайян турлари билан шуғулланиш жараёнида ўз ифодасини топган. Жумладан, эркекларга, одатда ижодий ва яратувчанлик характериға эға интсрументал соға фаолиятидаги машғулот ва касблар, аёлларға эса – бажарувчи ва хизмат кўрсатувчи характери билан фарқланувчи экспрессив соҳалар хос деб ҳисобланади. Шунинг учун “эркекларға хос” ва “аёлларға хос”, деб аталувчи касблар мавжудлиги тўғрисидаги фикр кенг тарқалган.

Шундай қилиб, установкалар – бу гуруҳлар, инсонлар, ҳодисалар тўғрисидаги айрим тасаввурлардир, бундай тасаввурлар ҳақиқатға яқин бўлиши, айрим ҳолларда нотўғри ёки ҳаддан ташқари умумлаштирилган бўлиши мумкин. Бир томондан, улар дунё манзарасини соддалаштиради ва олинаётган маълумотларни тез ишлашға кўмаклашади, бошқа томондан, улар ҳақиқатни бузиб кўрсатиши ва ҳатоли умумлашмаларға олиб келиши мумкин. Шу жиҳатдан гендер установкалар нафақат шахснинг ўз-ўзини англаш тенденциясида, балки унинг хулқ-атворини йўналтириб туришда муҳим вазифани бажаради.

Фойдаланилган адабиёилар рўйхати

- 1.Краткий энциклопедический словарь-справочник / Под ред. Борцова Ю.С. Ростов на Дону: Феникс, 1997. - 608 с.
- 2.Меренков А.В. Социология стереотипов. – Екатеринбург: Изд-во Урал. Унита, 2001, с. 161.
3. Бэм.С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов. – Москва.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004.-336стр.
- 4.Кон И.С. Социологическая психология -Москва — Воронеж 1999.—560 с
5. Гидденс Э. Социология. М.: Эдиториал УРСС, 1999
6. Берн Ш. Гендерная психология. - М.: Прайм-Еврознак, 2004. - 320 стр.
- 7.Клецина И.С. Гендерная социализация. Уч. пособие. Спб., 1998
- 8.Usmonova, M. (2023). OILAVIY NIZOLARDA FARZAND VA OTA-ONA MUNOSABATLARI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (1).

9.Usmonova, M. (2023). OILAVIY NIZOLARDA FARZAND VA OTA-ONA MUNOSABATLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (1).

10.Usmonova, M. (2023). O‘SMIRLARNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI HAQIDA. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(3).

11.Usmonova, M. (2023). MAKTABDAN TASHQARI TA’LIM JARAYONIDA O‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH TALABLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(3), 152-155.

12.Shakarboyeva, S. (2022). БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРДА ЎЗ УСТИДА ИШЛАШ ФАОЛИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ИЖТИМОИЙ-ПСИХОЛОГИК ЖИХАТЛАРИ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 2(2).

13.Shakarboyeva, S. (2021). БЎЛҒУСИ ПЕДАГОГЛАРДА ЎЗ УСТИДА ИШЛАШ ФАОЛИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ИЖТИМОИЙ-ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (1).

14.Шакарбоева, Ш. А. (2021). САМОРАЗВИТИЕ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК ПРЕДМЕТ СОЦИАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИИ. In *Стратегия научно-технологического развития-2021* (pp. 39-40).

15.Шакарбоева, Ш. А. ПЕДАГОГИКА & ПСИХОЛОГИЯ. ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА. *ПЕДАГОГИКА*, (1), 61-64.

16.Shakarboyeva, & O‘ktamova , O. (2024). TARBIYASI OG‘IR O‘SMIRLARNI IJTIMOIIYLASHTIRISHDA OILA, MAHALLA, TA’LIM MUASSASASI NAMKORLIKLAGINI RIVOJLANTIRISH USULLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 4(1), 139-147. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9555>

17.Shakarboyeva, & Qayumov, A. (2024). AUTIZMLI BOLALARNI RIVOJLANTIRISHDA ART TERAPIYA USULLARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 4(1), 148-154. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9556>

18.Shakarboyeva, & Жасурова, Н. (2024). ЎСМИРЛАРДА ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ЎРГАТИШНИНГ ИЖТИМОИЙ ПСИХОЛОГИК МАСАЛАЛАРИ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (1). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8831>

19.Shakarboyeva. (2024). O‘SMIRLIK DAVRIDAGI SUITSIDNING KELIB CHIQISH SABABLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (1). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8726>

20.Shakarboyeva, & Худойкулова , Г. (2024). БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРДА ЧЕТ ТИЛИ ЎЗЛАШТИРИШ ВА ЎРГАНИШНИНГ ЁШГА

ОИД ХУСУСИЯТЛАРИ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, (1). извлечено от

<https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8832>

21.Munira Usmonova, OILAVIY NIZOLARDA FARZAND VA OTA - ONA MUNOSABATLARI , Журнал Педагогика и психологии в современном образовании: № I (2023): «СОВРЕМЕННАЯ СОЦИАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ: ТРАДИЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ» I - МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ

22.Собирова, ФН (2024). Психологические особенности учащихся начальных классов. *Wire Insights: Журнал Innovation Insights* , 2 (2), 16–18.

23.Файзиева, Н. С. (2023, January). СОСТОЯНИЕ ИЗУЧЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕНИЯ В ПСИХОЛОГИИ. In *International Conference of Education, Research and Innovation* (Vol. 1, No. 1, pp. 121-126).

24.Fayziyeva, N. (2022). KICHIK YOSHDAGI MAKTAB BOLALARNING KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 2(12), 211-215.

25.Sobirovna, F. N. (2024). Psychological Characteristics Of Primary School Students. *Wire Insights: Journal of Innovation Insights*, 2(2), 16-18.

26.Mamaraimova, R. (2024). КАК НЕ ПОДДАВАТЬСЯ ПРОВОКАЦИЯМ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 23-29. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9644>

27.P.U.Mamaraimova. (2022). ТАЪЛИМ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ИНТЕРФАОЛ УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНШНИНГ МАЗМУН МОХИЯТИ. *EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH*, 2(12), 513–517. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7337651>

28.Mamaraimova, R. (2022). УМУМ ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА ПСИХОЛОГИК ХИЗМАТНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ПСИХОЛОГИК АСОСЛАРИ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5549>

29.Mamaraimova, R. (2021). КИЧИК МАКТАБ ЁШИ ЎҚУВЧИЛАР КОМПЕТЕНТЛИК ХУСУСИЯТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ БАЪЗИ ЖИХАТЛАРИ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, (2). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2967>

30.Axmedova, N. (2022). KICHIK MAKTAB YOSHDAGI O 'QUVCHILARDA TA'LIM JAROYONIDA MOTIVATSIYANING O'RNI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 2(2).

31.Axmedova, N. (2021). БЎЛАЖАК ЧЕТ ТИЛ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ ПЕДАГОГИК АМАЛИЁТГА ТАЙЁРЛАШДА ИНТЕГРАТИВ ПРИНЦИПЛАР. *Мир исследований*, 1(1).

32.Ахмедова, Н. (2022). КИЧИК МАКТАБ ЁШИДАГИ ЎҚУВЧИЛАРДА ИЖТИМОЙ КОМПИТЕНТЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ИМКОНИЯТЛАРИ. *Евразийский журнал академических исследований*, 2(12), 529-532.

33.Axmedova, N. (2022). BO‘LAJAK TARBIYACHILARDA SOG‘LOM TURMUSH TARZI VA MADANIY GIGIENIK KONIKMALAR KOMPITENTLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 2(3).

34.Sangirova, N. (2024). SHAXS IJTIMOIYLASHUVIDA OILANING ROLI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 4(2), 69-73. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9725>